

I Ribe 1814.

Ved Kammerherreinde **Helga Stemann**, Ribe.

I Ugeskriftet „Lyna“, der var stiftet i Haderslev 1796 med to Slesvigholstenere, Rektor ved Latinskolen Brauneiser og Hospitalspræst Lautrup, som Redakteurer, og som udkom til 1848, findes der en Beskrivelse af en 2 Dages Rejse fra Haderslev til Ribe, i Juni 1814, i 8 tyske Breve undertegnede K.; maaske skyldes de den *Knudsen*, der i Bladet skriver flere andre Artikler med lignende Tankegang.

Brevene indeholde ikke noget mærkeligt, men de give et overskueligt Billede af Ribeegnen fra Tiden lige efter Napoleonskrigene. Eiendommeligt er det at høre Forfatterens uforbeholdne Kritik af den Tone, der hersker i tyske Selskaber i Slesvig i Modsætning til den, som han finder i danske: „In den letzten findet mehr Leben und Munterkeit, mehr Theilnahme und Zwanglosigkeit, mehr Wortfluss und Laune Statt als in jenen.¹ I Ribe, der dengang havde 2,000 Indbyggere, finder Forfatteren mere af saadan Dannelse end i mangan anden dansk By paa samme Størrelse. Øien-

¹ „I de sidstnævnte møder man mere Liv og Munterhed, større Deltagelse og Utvungenhed, større Veltalenhed og mere Lune end i de førstnævnte.“

synlig satte den Tid, da Ribe var Danmarks Digterby, stadig sit Stempel paa den lille Stiftstad, hvor yderligere Bispinde Middelboe og Stiftamtmand Moltke havde givet det bedste Exempel paa smuk selskabelig Form.

De tre første Breve, der fortælle om Reisen gennem Haderslev Amt, meddeles her i Uddrag og Oversættelse.

Der behøves ikke mange Forberedelser til en Reise til Ribe, dog raader jeg til, at man sørger for at have en magelig Vogn og en god Madkurv. Den friske Luft tærer. Naar man selv medbringer Spise- og Drikkevarer, har man det godt i Kroerne underveis. Ellers er der kun lidet at faae, især naar man, som jeg, forlader Postveien og følger den sydlige Vei til Ribe. Jeg maatte underveis tage ind hos nogle Venner for at høre, hvilke Forandringer Fredstilstanden havde bragt i deres Kasse. Men det var ikke gode Efterretninger, jeg fik. Her var Intet, og dér var Intet.

Tidligere rumlede man paa Veien fra Haderslev til Hammelev over Stenbro, der rystede En sønder og sammen, nu gaar det saa glat og stille paa denne Vei, at man uforstyrret kan tage sig selv en let Blund. Hæder og Tak være dem, der ere Skyld deri.

Det nedlagte Gods Voiens¹ udmærker sig under sin nuværende Eier ved sine fortræffelig dyrkede Agre . . . Paa begge Sider af Landeveien staar Sæden frodig, som Bevis paa, hvor fordelagtigt det er at behandle Jorden med Mergel.

¹ Voiensgaard havde været en kongelig Forpagtergaard, der udparcelleredes i Slutn. af 18de Aarh. (Trap. Hertugdømmet Slesvig. 1864).

Ved Kleinberg bøiede vi ind paa den store Vei til Foldingbro. Kromanden i Kleinberg lader til at være en flittig og dygtig Landmand. Hans Have Øst for Huset var smukt indhegnet og helt beplantet med unge Træer. I Haven var der foruden Kartoffler og Kaal ogsaa Ærter og forskjellige andre Rodfrugter og Urter. Dette er ellers meget sjældent. Vor Landbefolkning lader kun til at bryde sig om at spise Grød og Boller, Kaal og Kartoffler! Grøntsager, mener de, er ikke bedre end Græs, og man er bange for at blive til Kreatur ved at spise den Slags.

Veien fra Studsbøl og Stenderup til Rødding hører ikke til de fornøjeligste. Det Meste, man seer, er sort Hede. Det brudte Land er ligesom oversaaet med Sten. Veiene er derfor knudrede. Rugen staar daarlig her som allevegne. De fleste Steder vil man neppe faae sit Saakorn ind igjen. Det er høist sørgelige Udsigter for den derboende Landmand. Hans Tynge og Byrder ere svære. Han trykkes meget mere af Eiendomsskat-terne end Beboeren af vor fede Østeregn. Derfor ere disse Folk ogsaa tydelig nok modløse. De veed saa godt som ikke, hvordan de skal klare sig. Og dog staar de ikke i Flid og Sparsommelighed tilbage for Befolkningen østpaa — tvertimod. Jeg har stor Respekt for Vesteramtets Beboere. Man maa agte og prise deres Karakter, naar man lærer dem nærmere at kjende.

Skovfoged Damm, Studsbøl, er et Mønster paa Flid. Som Selveier af et Bolsted viser han sine Naboer, nære og fjærne, hvorledes man skal gribe Arbeidet an for at bringe en forfalden Gaard paa Fode igjen. Med utrættelig Flid bryder han Heden, han indhegner, mergler, vander, planter og brænder Mursten til sig selv

og Omegnen, kort sagt han *arbejder* i Ordets strenge Forstand.¹

Der er endnu stadig ikke lagt nogen Bro over Slevad; Landmanden har havt saa mange Udgifter i de sidste Aar, at man gjerne griber til at opsætte endog-saa meget nødvendigt Byggearbejde. Er man i uinddelige Tider kommen over Slevad uden Bro, saa kan det vel ogsaa gaae endnu et Par Aar paa samme Maade. — Vest for Slevad er der indgrøftet et Stykke Engjord. Men Grøfterne ere lukkede til for begge

¹ Forh. Gaardeier Oluf Høyer, Østerlindet, meddeler følgende om Skovfoged Damm, som han i sin Ungdom har hørt omtale som en evnerig og virksom Mand: „Den store Studsbøl Plantage og den af Damm ejede store Krogaard frembyder meget talende og fortjenstlige Minder om Damms Virksomhed. Plantagen afgiver nu hvert Aar store Mængder af Bygningstømmer til forholdsvis billig Pris, saa det nok maa paaskjønes, at der i den bundfattede Tid blev paabegyndt et saa stort Foretagende til en stor Omegns materielle Vel.“ Hertil føier forhenv. Gaardeier Jens Bojsen, Studsbøl: „Omkring ved 1802 er Plantningen begyndt af Skovfoged Damm, og han har været her til 1822, saa kom Plantør Splittorf, han døde 1826, saa en, der hed Thorø, han var Kromand fra 1826 til 1841 og Skovfoged. — Jeg kom hertil 1844, da jeg købte Studsbøl Kro; gamle Folk fortalte mig, at Thorø var gift med Damms Datter. At Damm har plantet meget, er der Spor af den Dag idag; vi har en meget stor Have med enkelte gamle, store Træer, ogsaa Frugttræer; flere af dem er bukket under i de 47 Aar, jeg har været her. Der løber en Aa igjennem Haven, og paa den anden Side var der store Elletræer, da jeg kom her, som jeg har fornyet, bagved en Toft med Graner, som min Formand har ryddet, da de var gaaet ud. Ved Enden af Granskoven staar endnu en meget stor Sølvpoppe og for en 20 Aar siden faldt dens Nabo; der var kun 4 Alen imellem dem, og der er endnu den Dag idag en Græsbænk imellem dem. Der er en Aalegaard i Haven og forneden inde i Ellekrattet er der endnu en stor Runddel med Vand i en Slags Fiskepark. Alt dette antager jeg ganske bestemt, Damm har lavet.“

Ender. Ikke en Draabe Vand kan faa Afløb. Jeg gad vide, hvad Nytte man har af den Slags Grøfter.

Naar man passerer Høideryggen i vort Vesteramt, saa bliver man kun altfor vel overbevist om, at det er Menneskehænder, som det her skorter paa. De faa Hytter ligge langt fra hinanden, Landsbyerne ere triste og uvenlige, allevegne møder der den Reisende kun sørgmodig Stilhed og Ensomhed, og Jordens Kultur er meget ringe; overalt er der Hede, kun den sorte, bedrøvelige Hede. Jeg tror ikke, at Jorden i sig selv er ufrugtbar, thi der, hvor man flittig har pløiet og gjødet, staar Korn og Græs fortræffelig. Men dette seer man kun faa Steder. Militairtjenesten har især i de sidste Aar været til Skade for Landbruget i Vesteramtet. Jeg kjender Steder, der efter hinanden har maattet afgive tre, fire Sønner til Militairtjenesten, ja i flere Aar har alle Sønner været borte fra Bolstedet. Naturligvis maatte saadanne Steder komme langt tilbage, da Børnene jo altid fik og fordrede Hjælp hjemmefra. I H . . . [Hygum], hvor jeg i Forretninger i flere Timer var sammen med en Del Mennesker, var man meget modløs og utilfreds, saa at jeg tilsidst var hjertelig glad over at slippe bort fra dette Jammerkammer.“

Herpaa følge de fem sidste, noget forkortede Breve med Beskrivelse af Ribe:

Fjerde Brev.

„28. Juni 1814.

Gode Ven!

Jo nærmere man kommer til Ribe, jo bedre bliver Markerne og jo smukkere Engene. Uden al Tvivl maa Høhøsten i gode Sommere være meget betydelig. —

Det lader til, at man her giver sig mindre af med Agerbrug end med Græsavl. Det er en stor Fornøjelse paa en smuk Dag at see den store Mængde Kvæg omkring Byen. Køerne ere overordentlig smukke og gode. Fra Marskfennerne bliver de hver Aften drevet hjem, af Frygt for Flod. Man seer aldrig nogen Pige gaae ud for at malke. Det koster selvfølgelig baade Tid og Penge saaledes daglig at drive Kvæget ud og hjem, og dette kan heller ikke selv have godt deraf; men hvordan skulde man vel ellers bære sig ad? Maaske anvende Staldfodring? Byens Gader blive afskyelig tilsølede ved denne Jagen frem og tilbage. I Regnvejr maa man i nogle Slipper ligefrem vade igjennem Snavs.

Byen har vundet meget ved den Chaussee, som fornylig er bleven anlagt nordpaa.¹ Man kan nu til enhver Aarstid komme til Ribe paa god og bekvem Maade. Dette Arbeide har ganske sikkert kostet mange Penge, men det var ikke til at komme udenom, da den gamle Landvei undertiden var ganske ufremkommelig, og alle klagede derover. Kun een Bemærkning maa det være mig tilladt at fremføre. Den nye Vei løber endnu stadig i en stump Vinkel. Havde man valgt Diagonalen, saa vilde Veien være bleven betydelig kortere. Det betyder dog ikke saa lidt for en Landmand, der skal benytte denne Vei til sine Marker, om han flere Gange daglig maa kjøre et betydelig længere Stykke Vei, enten det nu er med Gjødning, Hø eller Korn. Som jeg erfarer, have allerede flere af Egnens Folk, først og fremmest Hr. Apotheker Eilschow i Ribe, høilydt beklaget sig herover, men forgjæves.²

¹ 1800—02, ved Stiftamtmand Moltkes Initiativ.

² Chausseen gik da Nord for Ribe en Del østligere end nu.

Ad denne Chaussee kommer man ogsaa til den Hædersstøtte, som Borgerskabet i Ribe for nogle Aar siden reiste for deres daværende Stiftamtmand v. Moltke. Med stor Glæde har jeg tidligere besøgt det lille Anlæg, der ligger ved Mindesmærket, men med ligesaa stor Ærgelse bemærkede jeg denne Gang, at man nu lader alting forfalde. Plankeværket er i Stykker, Stierne blive ikke holdt rene, og Ingen lader til at bekymre sig om det. Det vilde ikke gjøre noget behageligt Indtryk paa den fortjente Mand, til hvis Ære man satte dette Mindesmærke, hvis han passerede ad denne Vei og fik at see, hvorledes de, der tidligere beundrede ham, nu ikke mere skænke ham en Tanke.

Lev vel!

Deres
K.“

Femte Brev.

„24. Juni 1814.

Min gode Ven!

Endskjøndt Ribe ligger i Hertugdømmet Slesvig, saa har denne By dog altid hørt til Kongeriget Danmark. Nipsaa, som for en stor Del løber forbi Byens Nordside, har en Overflod af fortræffelige Fisk og ganske særlig skønne Lax; den deler sig i tre Arme, som drive Byens Møller. Den mindste løber Syd for Byen, hvor en Bæk, der kommer fra Lustrup, forener sig med den.

Ribe har kun 2 Porte, en i Syd og en i Nord. Tidligere havde Staden imod Vest endog et befæstet Slot, men af dette er der endnu kun nogle Ruiner tilbage.

Ribe er bygget i Smag med de smaa danske Byer. Man seer krumme Gader, grimme Karnapper og under-

lige Forsiringer. Kun de nye Huse ere byggede med Smag. Her skal tidligere have været stor Velstand paa Grund af den betydelige Handel paa Holland og Kvæg- og Kornhandel. Jeg holder for, at Byen endnu er velhavende. Indbyggerne leve i det Hele tarvelig og saa sparsommelig som muligt. Omsætningen i Byen selv er heller ikke ubetydelig. Man finder her flere Kjøbmænd, der har vidtstrakte Forbindelser, skaffe Byen store Indtægter og med deres Kundskaber og Redelighed i Handel og Vandel vilde gjøre enhver stor By Ære. Jeg nævner Ingen, men Bekjendtskabet med et Par af disse Mænd hører til de kjæreste, som jeg har gjort paa denne Egn.

Saasnart Slesvigholsteneren kommer til Ribe, mærker han, at han er kommen blandt Danske. Nationalkarakteren giver sig her øieblikkelig tilkjende overfor Tydskeren. Man lader ham enten fuldstændig ligge eller optræder yderst fornemt overfor ham, gider ikke høre Tydsk, eller kritiserer f. Ex, det tydske Sprog; tydsk Forfatning og tydsk Lovgivning faar ogsaa deres Bekomst. Danskeren og Dania ere altid Nummer 1. Ingenlunde bebreider jeg Nogen, at han agter og elsker sig selv og sin egen Nationalitet. Tværtimod ærer jeg dette og sætter Pris derpaa. Hvorledes er England blevet til det, det er? Ved den Agtelse, som hver enkelt føler for sig selv og for Staten. Jeg glæder mig altsaa over Danskerens Stolthed, men finder kun, at den ikke altid anbringes rettidig og tidt er for kantet.

Byens Skoler ere godt indrettede og have fortræffelige Lærere. Latinskolen, som skal være grundlagt 1248, hører til de bedste i Danmark. Lærerne ere ligesaa oplyste som utrættelige til deres Arbeide. Hos Disciplene ere Flid og sædeligt Liv en Hovedregel, jeg

har hørt mange Forældre og Andre tale om denne lærde Anstalt med Høiagtelse og ligefrem Hengivenhed, og ved de Prøver, som de danske Skoledisciple skulle underkaste sig ved Begyndelsen af den akademiske Løbebane, pleie de fra Ribe hæderlig at udmærke sig. Af egen Erfaring kan jeg give disse unge Menneskers stille, ærbare og høflige Optræden den skønneste Ros.

Lev vell!

Din
K.“

Sjette Brev.

„29. Juni 1814.

Dyrebare Ven!

I de sidste Aar har vor Regering landsfaderlig sørgt for at fjerne Begravelserne fra Kirker og Byer og for, at Kirkepladsen ikke mere skal benyttes til Hvilested for de Afdøde. I de danske Stæder er der overalt blevet anlagt nye Kirkegaarde og i Regelen med megen Smag og Skjønsomhed. Saaledes ogsaa i Ribe. Syd for Byen er der blevet indrettet en meget smuk og stor Plads til Kirkegaard med deilig frisk Luft. Pladsen er meget godt indhegnet og har til Indgang en smagfuld Port. Den vidtstrakte Plads er delt i flere Kvarterer, og Gravene anbringes paa smuk, regelmæssig Maade. Næsten paa enhver Grav er der et lille Mindesmærke. Iblandt alle disse synes jeg bedst om det, der er reist for afdøde Justitsraad, Physicus Fridsch. Indskriften er kort og udtrykker fyndig den Afdødes Fortienester.¹ Kirkegaarden bliver flittig besøgt. Jeg

¹ Indskriften lyder saaledes: „Her hviler Dydens Ven, Hygæas Yndling, Andreas Frausing Fridsch, født den 9. August 1744, død den 19. December 1807. Ach, den lidende Menneskehed, Venskab og de huuslige Dyder græde ved hans Grav.“ Fridsch, der 1772 blev Dr. med., blev 1778 Stiftsfysikus i Ribe.

var der flere Gange og fandt altid Mennesker, som var opfyldte af Erindringen om deres afdøde Venner eller — af andre Betragtninger. Tidlig om Morgen, lige efter Solopgang, saae jeg en Kvinde i stor Sindsbevægelse staae ved en lille, nylig kastet Gravhøi. Hun sendte mange varme Haandkys ned til Graven, og hendes Øine stirrede afvexlende paa den og op til Himlen. Det var meget rørende at see paa hende.

I Ribe er Intet saa iøinefaldende som Byens to store Kirker. Kathedralen eller St. Mariekirke, som ligger paa Lilliebjerg, er virkelig en smuk og betydelig Bygning. Paa den ene Side af Koret ligger Kapitelhuset, hvor den geistlige Ret holdes, og hvor Præsterne samles ved St. Hans Dags Tide.¹ Man seer her Portraiter af alle Ribes Biskopper lige fra Reformationstiden, med Undtagelse af den første, og i to forsvarlige, jernbeslagne Kister opbevares der dels Dokumenter, Diplomer, Buller, Stiftelsesbreve og Testamenter, dels Helgenben o. l., Messeklæder og andre deslige gamle Sager. Kirken med sit høie, stumpe Taarn, der tilforn har været endnu høiere, og fra hvis Top man kan see 40 Kirker, skal i det 13de Aarh. være bleven bygget af Dominikanerne, der havde deres Kloster op ad den.²

St. Catharinekirke er ligeledes en stor og smuk

¹ Landemodet afholdtes da i Domkirkens dertil indrettede, sydlige Korsfløi, hvis Indgang („Kathoveddøren“) var tilmuret. Kapitelhuset, der havde ligget paa Korets Nordside, var blevet nedrevet ved Domkirkens Restaurering 1791—93. (Helms, Ribe Domkirke, Sp. 174—75 og Tavle II. 1 B.)

² Domkirken antages at være paabegyndt i 12te Aarh. Det er St. Katharine Kirke, der blev bygget af Dominikanerne som Klosterkirke.

Bygning, den ligger i Byens sydøstlige Del tæt ved Vandet. En Fisker, som havde travlt med at bøde sine Net paa Aaens Bred, og med hvem jeg kom i Samtale om denne Kirke, kaldte den „Lille Kirke“ i Modsætning til Domkirken, endskjøndt han i samme Øieblik morede sig over dette Udtryk. „Ja vel kalder vi denne Kirke „Lille“, men den vilde dog være stor nok for hele Ribe og Omegn.“ „Nu“, fortsatte han, „er det ikke som fordum. Da strømmede man skarevis til Kirke, nu lister kun en enkelt sig derhen og gjør det, som om han ikke vil være bekjendt, at han følger Fædrenes Skik. Men det vil aldrig gaae godt. Det kjendes, at som Gudsfrygt formindskes, saa tager ogsaa Livets Lykke af.“ Her udbrød han i bitre Klager over, at Fiskeriet tog saa meget af. „Tiderne ere onde“, sukkede han, „Himmelen bevare os derfor!“ Altsaa gaaer det med Kirkebesøget i Ribe som i Haderslev, i Danmark som i Hertugdømmerne. Den slette Tidsaand har bevirket, at den religiøse Sans saa godt som er gaaet tabt. Præsterne burde atter opflamme denne. Hvis disse rigtig forstaae at benytte Dagens Begivenheder og pege paa Guds Finger, der i disse Tider har vist sig paa saa underfuld Maade, saa maatte Sansen for Gud og den skyldige Ærefrygt for ham ganske sikkert vaagne igjen i vore Hjerter og paa velgjørende Maade vise sig i hele vor Færd. Lev vel.

K.“

Syvende Brev.

„29. Juni 1814.

Min kjære Ven!

Jeg maatte tale imod min Overbevisning, hvis jeg vilde sige, at jeg foretrak den Tone, der hersker i

vore gode, tydske Selskaber for den, der hersker i de danske. Her findes der mere Liv og Munterhed, større Interesserthed og Ugenerthed, større Veltalenhed og mere Lune end i de førstnævnte. Den Tone, der hersker hos os Tydskere, er i Regelen tung, docerende og belærende, saa at det kan nærme sig til det pedantiske. Jeg mener, at jeg oftere har fundet dette umiddelbare, muntre, humoristiske Væsen i godt, dansk Selskab end hos os, og det virkede dér saameget mere velgjørende, som den dannede *Dansker* bedre end den dannede *Tydsker* behersker sit Sprog og former sine Udtryk. De dannede Danskeres Samtale særkjendes ved letflydende Veltalenhed, ved en Rigdom paa gode, naturlige Udtryk, ved Forraad af de Ord, der netop ramme det Emne, man taler om, og ved den Hurtighed, hvormed man paa staaende Fod har disse paa røde Haand, og ved en vis Dristighed, der ikke lader En adspredes eller forvirres i Foredraget. Tydskeren er derimod mere sky og genert. Underholdning og Samtale bør være Salt og Krydderi for Omgang og Selskabsliv. Og jeg mener ogsaa at have fundet dette i gode, danske Selskaber og det hyppigere i Ribe end i mangan anden dansk By af samme Størrelse og Indbyggerantal.

I Ribe klæder den dannede Kvinde sig med megen Smag, bevæger sig med smuk Anstand og forstaaer fortræffeligt, hvorledes man skal føre sig. Byens Damer synes dog at være Modegudinden langt mere underdanige end vore tydske Damer ere det. Ofte er Moden sær. Hvorledes skulde det ellers gaae til, at de nyeste Herre- og Damemoder ere hinanden stik modsatte? En Herre tilhyller sin Hals, en Dame har Ryg, Skuldre og Bryst saa godt som blottede. Tidligere gik Mæn-

dene med bar Hals og Bryst, ligesom Polakker og Ungarere, medens Kvinderne hyllede sig ind lige til Ørerne. Har Mændene lange Skjøder, saa pleie Damerne at have korte; gaae Mændene mørkt klædt, gaae Kvinderne i blændende Hvidt; gaae de første baade Sommer og Vinter i Uld, saa see vi de sidste baade Sommer og Vinter i Musselin.

I Ribe er der et Selskabstheater, og her bliver der en Del af Aaret spillet Komædie af Privatdilettanter, hver 14de Dag eller hver 4de Uge. Jeg er en erklæret Modstander af den Slags Forlystelser og har derfor aldrig interesseret mig for denne Scene. Da imidlertid vakre Mænd og agtværdige Damer deltagte deri, saa være det langt fra mig at komme med selv den svageste Antydning af Kritik i denne Sag.

Lev vel.

K.“

Ottende Brev.

„30. Juni 1914.

Min Dyrebare!

I mine unge Dage, da mit Helbred var grundmuret og mine Forventninger nøisomme, var Hertugdømmet Slesvigs Vestkyst mit Paradis. Nu har jeg i 30 Aar levet paa Østkysten, der ubestridelig er smukkere og mere afvejlende og ogsaa har et mildere Clima end Vestkysten; men har jeg egentlig været lykkeligere her, og har mine Omgivelser i Virkeligheden været gladere og mere tilfredse med sig selv og Forsynet, end man var det hist? Det kan jeg ikke paastaa.

Vesteregnen er flad og ensformig og udsat for hyppige Oversvømmelser af Vesterhavet. Floden anretter ofte Ødelæggelser. Hvis jeg ikke tager fejl, saa er den ofte naaet op til den høitliggende Hovedkirke.

Ribe kan ogsaa takke Floden for sin ringe Skibsfart. Jeg er overbevist om, at Aaleiet kunde forbedres betydeligt, uden stor Udgift.

I Ribe lægger man sig særlig efter gode Køkkenurter. Sidst i Juni var man her videre med Grøntsager end i Haderslev. Løgene stod fortræffelig, og alle Kaal-sorter trivedes godt. Med Fornøielse bemærkede jeg, at der var hele Marker med saadanne Væxter. Utvivlsomt er der betydelig Handel med disse Sager.

Din
K."